

РЕЦЕНЗІЯ

професора кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів та природокористування України,
доктора юридичних наук, професора **МІХНЕВИЧ Людмили Володимирівни**
на дисертаційне дослідження **МАЛЬЧИК Оксани Миколаївни** на тему:
«Правове забезпечення захисту рослин в Україні»,
подане на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право»

Актуальність теми дисертації. Тема дисертації є не просто актуальною, а й стратегічно важливою. Це зумовлено низкою чинників. По-перше, сільське господарство залишається одним із ключових секторів українського експорту. Тож ефективне правове регулювання захисту рослин гарантує з одного боку високу врожайність (чіткі правила використання пестицидів та агрохімікатів запобігають втратам врожаю від шкідників та хвороб), а з іншого – за умови дотримання міжнародних стандартів якості, забезпечує конкурентоспроможність української продукції на ринках ЄС та світу. По-друге, євроінтеграційні процеси вимагають швидкої адаптації національного законодавства до норм ЄС, зокрема щодо впровадження Green Deal (Європейського зеленого курсу) та системи інтегрованого захисту рослин. По-третє, необхідність забезпечення екологічної безпеки та здоров'я нації вимагає комплексного захисту підземних вод та ґрунтів від забруднення, контролю залишків пестицидів у продуктах харчування, посилення контролю за використанням агрохімікатів. По-четверте, виклики воєнного стану виявили необхідність спрощення процедур реєстрації препаратів у критичні періоди, зміни правового регулювання захисту рослин на деокупованих та замінованих територіях, контролю за безпекою продукції в умовах обмеженого державного моніторингу. Все вище перелічене потребує балансу між інтересами агробізнесу (високі врожаї та прибутки), вимогами екології (збереження біорізноманіття) та міжнародними зобов'язаннями України.

Водночас прийняття Закону України «Про державне регулювання сфери захисту рослин» (набуде чинності у 2028 році), значно посилює актуальність теми дисертації, адже ним імплементуються вимоги європейських директив в межах євроінтеграції та Угоди про асоціацію, зокрема впроваджуються обмеження на небезпечні речовини та планується система сертифікації для роботи з пестицидами. З урахуванням цього необхідність перегляду законодавчого та теоретико-наукового підходу до формування правового забезпечення захисту рослин є очевидним і затребуваним та має важливе наукове і практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Актуальні проблеми правового забезпечення захисту рослин та сучасні виклики воєнного стану визначили мету рецензованої дисертації та перелік

поставлених дисертанткою завдань, які, як видається, досягнуті повною мірою. Відмітимо при цьому, що поставлені завдання корелюються з висновками дисертації, результати виконання кожного з поставлених завдань відтворені в проміжних та загальних висновках дисертації та стисло відображені в анотації до роботи. Зокрема результатом виконання завдання «визначити поняття та ознаки рослин як об'єкта правового захисту» стало формування обґрунтованого та переконливого висновку про існування низки таких ознак: а) приналежність до природних об'єктів сільськогосподарського або іншого призначення (культурні та багаторічні насадження, дерева, чагарники, рослинність закритого ґрунту, продукція рослинного походження); б) тісний зв'язок із людською діяльністю (перебування у власності, користуванні чи на іншому правовому титулі); в) визначена територія – знаходження на території України; г) подвійна превентивна мета захисту – запобігання погіршенню стану рослин та зменшення втрат урожаю; г) комплексний характер заходів захисту, що передбачає їх сукупність для досягнення кінцевого результату; д) потенційна загроза від шкідників, хвороб і бур'янів (с. 88, 189 дисертації). Результатом виконання завдання «описати правові принципи захисту рослин» стали висновки про їх системний характер та запропоновано їх класифікацію за сферою дії (загальні, міжгалузеві, галузеві, принципи інституту захисту рослин) та за формою вираження (закріплені у нормативно-правових актах або сформовані в доктрині та практиці) (с. 72, 190 дисертації). Результатом завдання «з'ясувати особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства про захист рослин» стали пропозиції щодо змін норм Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою підвищення системної протидії правопорушенням у сфері захисту рослин (с. 193 дисертації).

Варто відзначити також класичні методологічні підходи до побудови структури дисертації, застосування методів наукового аналізу та логіки викладення матеріалу в дисертації. Структура роботи дозволила авторці здійснити науковий пошук та системно викласти його результати, у логічній послідовності. З позиції правової методології важливим є застосування у процесі дослідження системи методів наукового пошуку, яка описана у вступній частині дисертації (с. 19–20 дисертації) та представлена філософським (діалектичний), загальнонауковими (формально-логічний, методи аналізу та синтезу, системно-структурний, метод прогнозування) і спеціально-науковими (історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий) методами. Застосування кожного із згаданих методів було обумовлено змістом, структурою роботи, логікою наукового пошуку та засвідчує розуміння авторкою не лише їх змісту та призначення, а й впливу кожного на результативність дослідницької роботи. Наприклад, системно-структурний підхід використано для дослідження інтегрованої системи захисту рослин та особливого режиму їх захисту для збалансованості державного управління та інтересів суб'єктів аграрної сфери;

формально-логічний метод дав змогу сформуванню принципів правового регулювання у сфері захисту рослин; історико-правовий метод дозволив розкрити процес становлення та еволюцію законодавства про захист рослин в Україні та простежити закономірності та тенденції розвитку правового регулювання у цій сфері. Варто виділити й коректність застосування методу прогнозування, який дозволив сформуванню висновків і пропозицій щодо модернізації законодавства та інтеграції української системи правового забезпечення захисту рослин в європейський правовий простір. Відзначаючи методологічні підходи авторки дисертації до проведення дослідження та викладення його результатів, слід відзначити й довершений аналіз проблем, які піднімаються в роботі. Важливо, що кожне питання відслідковується на трьох рівнях: нормативного (законодавчого) регулювання, його доктринальних розробок та практики застосування. Такий підхід дозволив розробити основні питання предмету дослідження на глибинному рівні та сформуванню відповідних й належно аргументованих висновків.

Достовірність та обґрунтованість результатів рецензованого дослідження забезпечена й використанням достатньої джерельної бази, що включає новітні джерела та зарубіжні праці, зокрема список праць англійських авторів складає понад 30 назв, що вочевидь демонструє високий ступінь наукової розробки теми дисертації. У роботі детально проаналізовано нормативні джерела – це закони та підзаконні нормативно-правові акти. Загальна кількість використаних джерел становить 219 найменувань. Певний інтерес мають й додатки, у яких належно здійснено порівняльно-правовий аналіз особливого режиму захисту рослин відповідно до діючого і майбутнього законів та представлена динаміка застосування хімічного та біологічного методів захисту сільськогосподарських рослин в Україні за 2019–2024 роки.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених досліджень. Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні теоретичних засад та практичних рекомендацій, пов'язаних зі сферою захисту рослин в Україні та конкретизується у низці положень. Так, дисертантка вперше сформувала, хоча і не безспірний, комплексний підхід до розуміння системи суб'єктів у сфері захисту рослин, як цілісної, нормативно та функціонально організованої сукупності органів державної влади, міжнародних організацій, органів місцевого самоврядування, спеціалізованих служб, наукових установ, освітніх закладів, юридичних і фізичних осіб (зокрема фермерських господарств та агропідприємств), що беруть участь у формуванні, реалізації, моніторингу та контролі заходів із захисту рослин від шкідників, хвороб, бур'янів та інших шкідливих організмів, із класифікацією суб'єктів за трьома критеріями: рівень управління, функціональне призначення, форма власності.

За результатами дослідження авторка дисертації удосконалила наукові положення щодо ознак рослин, як об'єктів правового захисту, запропоновано щонайменше п'ять таких ознак (с. 21–22 дисертації). Заслуговує бути відміченою запропоноване авторкою розуміння юридичної відповідальності у сфері захисту рослин, як передбаченої законодавством системи заходів примусового, запобіжного та компенсаційного характеру, що застосовується до фізичних та юридичних осіб за невиконання або порушення встановлених вимог щодо виробництва, обігу, застосування, транспортування та зберігання засобів захисту рослин, а також за недотримання фітосанітарних стандартів і вимог щодо охорони довкілля та здоров'я людини. Удосконалено й положення про взаємозв'язок між інтегрованою системою захисту рослин та особливим режимом захисту рослин, що становлять взаємодоповнюючі елементи сучасної державної політики у сфері безпеки агровиробництва, де інтегрована система виступає як базовий, довгостроковий механізм сталого управління фітосанітарними ризиками, що базується на комбінації профілактичних, агротехнічних, біологічних та (в разі необхідності) хімічних засобів з обов'язковим урахуванням економічної доцільності, екологічної безпеки та соціальної відповідальності, а особливий режим захисту рослин виконує функцію правового інструменту екстреного реагування в умовах фітосанітарної кризи.

До здобутків дисертантки варто віднести й удосконалення наукових положень щодо необхідності формування державної цільової програми розвитку біологічного методу захисту рослин. Заслуговує бути відміченим й матеріал про історико-правові аспекти формування інституту захисту рослин.

Положення, які винесені на захист, за змістом загалом відповідають зазначеним у дисертації рівням наукової новизни (уперше, удосконалено, дістало подальшого розвитку), а їх зміст та вся дисертація в цілому відповідають темі дослідження та спеціальності 081 «Право». Висновки та пропозиції з розвитку законодавства, яке регулює правове забезпечення захисту рослин в Україні, є належно аргументованими та методологічно обґрунтованими, у сукупності відображають результати, які є авторським внеском у розвиток правової науки та сприятимуть удосконаленню законодавства України.

Загалом дисертація справляє позитивне враження, викладена академічною українською мовою. Вона є завершеною науковою працею, містить раніше не захищені наукові положення та отримані авторкою нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують наукове завдання правового забезпечення захисту рослин в Україні.

Характер наукових результатів дисертації та їх значення для науки та правозастосовної практики. Практичне значення результатів наукового дослідження

полягає в тому, що вони містять практичні рекомендації щодо удосконалення правового інституту захисту рослин в Україні та можуть бути використані: у науково-дослідній діяльності, у законотворчій діяльності, у практичній діяльності, а також у навчальному процесі під час підготовки підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у навчальному процесі при викладанні курсів «Аграрне право», «Екологічне право», «Природоресурсне право».

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 11 наукових працях, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому виданні іншої держави, 6 тез наукових доповідей на науково-практичних конференціях. Зазначені публікації детально розглядають та демонструють усі основні наукові положення, висунуті в рамках дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У дисертації та інших публікаціях О. М. Мальчик не виявлено ознак академічного плагіату та інших порушень принципів академічної доброчесності. При використанні ідей, результатів і текстів інших авторів, дисертантка посилається на відповідні джерела. У роботі дотримується принцип відсутності привласнення чужих ідей, результатів або слів без належного цитування.

Питання для дискусійного обговорення. У науковій праці сформовано значну кількість актуальних та обґрунтованих наукових положень і рекомендацій. Водночас, як і будь-яка наукова праця, дисертація містить окремі дискусійні положення чи твердження, які потребують додаткової аргументації.

1. Потребує уточнення пропозиція щодо запровадження дисциплінарної відповідальності до працівників у сфері захисту рослин, зокрема такого заходу дисциплінарного впливу як *«зниження оплати праці – за систематичні або значні порушення»* службових обов'язків працівником у сфері захисту рослин (с. 160 дисертації). При цьому депреміювання (позбавлення премії) не мається на увазі, адже цей захід описується окремо. Така пропозиція, на нашу думку, не лише погіршує становище працівника, що суперечить принципам трудового права, а й в цілому порушує конституційне право на заробітну плату закріплене ст. 43 Конституції України.

2. Досить цікавим та актуальним для України є вивчення досвіду реалізації стратегії підтримки агроєкології Франції, яка одна із перших країн Європи інтегрувала агроєкологічні

принципи у державну аграрну політику, поєднавши економічну ефективність із екологічною безпекою. Зокрема в роботі вивчено французьку державну програму «Ecophyto II», розраховану до 2025 р., яка передбачила зменшення використання пестицидів та агрохімікатів на 50 % (с. 164 дисертації). Як нам видається, корисним було б здійснити аналіз результатів цієї програми (хоча б проміжних). Такий аналіз та особливо сформовані на його основі пропозиції для України, значно б підсилили роботу практичними рекомендаціями, зокрема щодо впровадження альтернативних методів захисту рослин, які можна було б адаптувати для України.

3. Як відомо, вимоги Директиви 2009/128/ЄС (щодо сталого використання пестицидів) повністю не імплементовані в Україні і нині триває адаптація національного законодавства (зокрема, нові законодавчі ініціативи про захист рослин та пестициди передбачають впровадження обмеження на небезпечні речовини та систему сертифікації для роботи з пестицидами). Тож потребує додаткового обґрунтування пропозиція дисертантки, сформована за результатом аналізу досвіду Польщі у сфері захисту рослин щодо введення жорстких правил відповідно до вимог цієї Директиви в частині *«жорстких правил до погодних умов під час внесення пестицидів (наприклад, максимальна допустима швидкість вітру – 4 м/с)»* (с. 170 дисертації). Втім саме такі вимоги діють в Україні на підставі Державних санітарних правил (ДСП 8.8.1.2.001-98). Тож, хочеться почути, що саме варто перейняти Україні з досвіду Польщі?

Однак зазначені питання ставляться виключно в порядку наукової дискусії; вони не применшують вагу результатів дослідження не применшують рівня рецензованої роботи і не впливають на її загальну позитивну оцінку, наукову і практичну цінність.

Загальні висновки щодо дисертації. За всіма показниками рецензована наукова робота О. М. Мальчик відповідає рівню дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертація містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачкою досліджень, які вирішують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 «Право». Зміст дисертації свідчить про набуття її авторкою теоретичних знань і компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, оволодіння методологією наукової діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

У цілому дисертація на тему: «Правове забезпечення захисту рослин в Україні» є самостійною, завершеною науковою працею, виконаною на належному теоретичному рівні, за результатами відповідає рівню дисертації для здобуття ступеня доктора філософії, повністю відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження

ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Мальчик Оксани Миколаївни заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Рецензент професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор юридичних наук, професор Людмила МІХНЕВИЧ